

MATEJ PAPIK

FUNKCIA ZEMEPISNÉHO OBSAHU V RIADENÍ UČEBNÉHO PROCESU NA ZÁKLADNEJ ŠKOLE

M. P a p i k : *Function of Geography in the Learning Process at Grammar Schools.*
— Sborník ČSGS 84:3:209—211. — The author stresses the importance of relations
between individual subjects for the teaching of geography at grammar schools.

Nový zemepisný obsah, ktorý budeme na školách I. a II. cyklu postupne zavádzať, si vyžiada intenzívne sa sústrediť na otázky, vzťahujúce sa na vyučovací proces, na jeho zefektívnenie, ako aj na hľadiská a poznatky psychológie učenia.

Prax jednoznačne potvrdzuje, že nové poňatie, moderný projekt riadenia vyučovania zemepisu, bude musieť vychádzať z poznania jeho zložitosti a komplexnosti. Zemepisný obsah sa bude môcť vo vyučovaní rozvinúť za predpokladu, že bude vychádzať zo zákonitého vzťahu obsahu a formy výučby. Pre učiteľa z toho vyplýva, že bude musieť mať ustavične na zreteli akú úlohu budú plniť jednotlivé prvky obsahu (pojmy, zákony, algoritmy) v celkovej sústave zemepisného vzdelávania žiakov. Druhá dôležitá skutočnosť, ktorú nesmie opomenúť je, na akej úrovni a v akom rozsahu má v učebnom procese prvky obsahu žiakom sprístupniť. Naznačený postup potom umožní nielen presne ohraničiť učebnú látku na každej vyučovacej hodine, ale bude aj východiskom pri stavbe logickej štruktúry preberaného učiva. Z uvedeného vychodí, že projekt moderného chápania vyučovania zemepisu musíme stavať na poznaní jeho dialektickej podstaty, v ktorej vystupujú do popredia vzťahy a súvislosti medzi cieľmi, obsahom, zásadami, metódami, formami a prostriedkami organizácie vyučovania. Požiadavka prestavy učebného procesu stavia teda zákonite do popredia nevyhnutnosť funkcie nového zemepisného obsahu a jeho didaktickej realizácie.

Dôležitou zložkou moderného chápania učebného procesu v súvislosti s novým zemepisným obsahom je potreba prekonať jednostranný pohľad na kvantitatívny rast prevažne mechanicky osvojovaných zemepisných vedomostí žiakov. Ak učiteľ bude realizovať nový obsah zemepisu v tradičnom modeli riadenia učebného procesu, nevyhnutne dospeje k predimenzovanosti obsahu zemepisného vzdelávania a celej didaktiky vyučovania. Tým, že poznatky v geografii rýchle narastajú, rýchle sa menia, nedá sa tento problém riešiť tak, že sa presne vymedzí súbor základných zemepisných poznatkov, ktoré si žiaci majú osvojiť. Musíme sa usilovať o to, aby si žiaci osvojili aj metódy, ako si vlastné zemepisné vzdelanie aktívne rozvíjať, a so samostatne ďalej učiť a vzdelávať.

Súčasný stav vyučovania môžeme charakterizovať ako proces prevažne sprostredkovaného poznania. Nová koncepcia vyučovania predpokladá zvýšiť aktívnu tvorivú činnosť žiakov v kontakte s poznávaným objektom štúdia. Bude preto dôležité vo vyučovacom procese vytvárať podmienky pre túto činnosť, hlavne zavád-

zaním logicko-problémových metód. Keď hlbšie skúmame zemepisný obsah, vidíme, že uvedené činnosti z neho dialekticky vyplývajú.

Určujúcim znakom dosiahnutej úrovne zemepisných vedomostí vo vzťahu k novému obsahu nebude teda len akt jednoduchého osvojovania, tj. reprodukcia mechanicky osvojených poznatkov, ale schopnosť ich použiť na rozdielne úlohy a situácie. A v tom vidíme nový typický znak realizácie nového obsahu zemepisu v učebnom procese, zabezpečujúci kontinuitu zemepisného vzdelávania, a to z hľadiska vzťahu teória — prax. V druhom smere má učebný proces zabezpečiť žiakom postupne si osvojiť metódu samostatného a tvorivého štúdia.

Učebný proces nespočíva len na jednostrannej prevahe učiteľovej činnosti. Rozvoj poznatkov a schopností sa uskutočňuje rozvíjaním žiakovej aktivity a vyvolávaním jeho rozumovej činnosti. Učiteľ vedie žiaka k samostatnému mysleniu. Rozvíja uňho procesy analýzy a syntézy, porovnávania, abstrakcie a zovšeobecnenia. S učiteľovou pomocou žiaci analyzujú a abstrahujú podstatné znaky na pozorovaných javoch, robia myšlienkové závery, učia sa riešiť úlohy samostatne. Prechod od jednoduchého materiálneho poznávania k rozvoju intelektuálnych spôsobilostí, najmä logicko-myšlienkových operácií, rozvíja poznávacie schopnosti žiakov. Z toho vyplýva i modernizácia obsahu zemepisného vzdelávania. Charakterizuje ju úsilie prekonať v osnovaní učiva súčasný smer jednoduchej, lineárnej postupnosti a presadzuje sa línia jeho kvalitatívnej vzostupnosti.

Ďalší okruh otázok, v praxi často deformovaný, súvisí s uplatňovaním medzipredmetových vzťahov v obsahu zemepisného vzdelávania. Keď hlbšie analyzujeme ucelenú štruktúru vzdelávania žiakov, vidíme, že sa v nej realizujú mnohostranné vzťahy, najmä medzi jednotlivými učebnými predmetmi. Medzipredmetové vzťahy, správne pochopené a využitie pri vyučovaní, zabezpečujú širšiu integráciu poznatkov v jednotlivých ročníkoch.

Význam medzipredmetových vzťahov v zemepise vystupuje do popredia najmä vo vyšších ročníkoch základnej školy a na školách II. cyklu.

Učiteľ na nižšom stupni základnej školy je dobre orientovaný vo všetkých vyučovacích predmetoch, lebo všetky predmety sám vyučuje. Významne môže posilniť výučbu napríklad vlastivedy, najmä ak vie dobre didakticky uplatniť poznatky z iných predmetov.

Na vyššom stupni základnej školy vyučuje každý predmet iný učiteľ, čini sa utvára väčšia izolovanosť jednotlivých sústav poznatkov. Učiteľ zemepisu, ktorý má dobrý prehľad a pozná obsah v ostatných vyučovacích predmetoch, prekonáva túto izoláciu vhodnou integráciou ich obsahu. Veľmi úzke vzťahy sú napríklad medzi zemepisom a prírodopisom, matematikou, dejepisom a chémiou.

Medzipredmetové vzťahy na gymnáziu sú o to dôležitejšie, že sa pri vyučovaní zemepisu prakticky v každej úvahe týkajúcej sa jednotlivých sfér krajiny prírodného alebo spoločenského charakteru využívajú poznatky z ostatných vyučovacích predmetov. Navyše zemepis prijíma teoretické postupy z matematiky a kybernetiky apod.

Uvedené skutočnosti ukazujú, že medzipredmetové vzťahy v novej koncepcii vyučovania zemepisu nadobudnú omnoho širšie uplatnenie ako doteraz. Naliehavá je požiadavka, aby sa v praxi často jednostranné a zjednodušené chápanie medzipredmetových vzťahov zjednotilo a racionálne realizovalo vo vyučovaní.

Obsahová spätosť vyučovacích predmetov so zreteľom na cieľ komunistickej výchovy — všestranný rozvoj osobnosti žiakov — sa vo vyučovaní zemepisu konkretizuje v zložkách komunistickej výchovy. Svojím obsahom sa zúčastňuje ako časť celku na uskutočňovaní tohto hlavného cieľa. V systéme výchovy a vzdeláva-

nia plní zemepis svojím obsahom isté poslanie a špecifickú funkciu. Poslanie a funkčnosť zemepisu nie je však izolovaná, pretože s ostatnými predmetmi, i keď v rozličnom smere a rozsahu, sa zúčastňuje na plnení úloh komunistickej výchovy. Preto požiadavka všestranného rozvoja zahŕňa aj požiadavku medzipredmetových vzťahov.

Veľký vedecko-technický rozvoj je charakteristický tým, že medzi jednotlivými vednými odbormi prebiehajú procesy, v ktorých sa výrazne uplatňuje proces syntézy a integrácie. Projekty priemyslových a poľnohospodárskych oblastí, urbanizácie, využitia atómovej energie, medziplanetárnych výskumov vyžadujú spoluprácu pracovníkov najrozličnejších vedecko-technických odborov.

Je zákonitý, že sa toto integrujúce úsilie musí odraziť aj v obsahu učebných predmetov. V príprave mladého človeka na teoreticko-praktickú činnosť sa medzipredmetové vzťahy môžu v širšom meradle uplatniť iba v modernej koncepcii obsahu vzdelávania.

Z uvedeného vyplýva, že v novej koncepcii vyučovania zemepisu nebudú medzipredmetové vzťahy závisieť od spoločného postupu vyučovania príbuzných tém, tematických celkov učiva v jednotlivých vyučovacích predmetoch, ale od **l o g i c k ý c h v z ť a h o v**.

Zemepis, ako učebný predmet, má v jednotlivých tematických celkoch učiva súhrny didaktických prvkov. Niektoré z nich, ako sú napríklad pojmy, algoritmy, zákony apod. vyplývajú z predchádzajúcich vedomostí žiakov. Vzťahovou alebo kauzálnou analýzou, generalizáciou a syntézou sa predchádzajúce a nové didaktické prvky pri vyučovaní dostávajú do rozmanitých logických vzťahov. Vo vedomí žiaka vznikajú nové sústavy pojmov, pravidiel apod., ktoré sú v istej fáze vzdelávania relatívne ucelenými útvarmi. Postupným obohacovaním poznávania žiakov vzniká nová syntéza uzavretých celkov. Z toho usudzujeme, že proces osvojovania nových poznatkov nie je lineárne postupujúcim procesom, ale procesom, v ktorom je sústavný prechod nových poznatkov do relatívne uzavretých celkov novej kvality. Proces sústavnej analýzy a syntézy, diferenciacie a integrácie prebieha nielen medzi didaktickými prvkami, ale aj na základni medzipredmetových vzťahov.

Z uvedeného vychodí, že problematiku medzipredmetových vzťahov treba chápať v širšom meradle. Uplatňovanie medzipredmetových vzťahov si preto v učebnom predmete vyžaduje vypracovať nielen novú štruktúru vyučovania, logické postupy, metódy a prostriedky osvojovania nových informácií s predchádzajúcim učivom, ale musí byť i vo vzťahu k všeobecným pojmom a princípom, ktoré zabezpečia ucelený názor žiakov na súbor faktov v učebnom predmete.